

QO‘QON XONLIGINING TASHQI SIYOSATI

Sotvoldiyev Sayfiddin Abduvoxid o‘g‘li

Andijon davlat universiteti

Tarix va ijtimoiy fanlar fakulteti

3-kurs talabasi

Annotatsiya. Maqolada Qo‘qon xonligining XVIII–XIX asrlardagi tashqi siyosati, qo‘shni davlatlar — Buxoro va Xiva xonliklari, Qozog‘iston hududidagi qabila ittifoqlari hamda Xitoy va Rossiya bilan olib borgan diplomatik munosabatlari tarixiy manbalar asosida tahlil qilingan. Asarda Qo‘qon xonlarining siyosiy strategiyasi, savdo va harbiy ittifoqlar, elchilik aloqalari, shuningdek, Rossiya imperiyasining Markaziy Osiyoga kirib kelishi bilan bog‘liq geosiyosiy jarayonlar yoritiladi.

Kalit so‘zlar: Qo‘qon xonligi, tashqi siyosat, Buxoro, Xiva, Rossiya, Xitoy, Qozog‘iston, diplomatiya.

KIRISH

Qo‘qon xonligi XVIII asr boshlarida Farg‘ona vodiysida shakllangan mustaqil siyosiy tuzilma bo‘lib, qisqa vaqt ichida O‘rta Osiyoning muhim davlatlaridan biriga aylandi. Shahruxbiy tomonidan asos solingan bu davlat dastlab hududiy chegaralarini mustahkamlash, keyinchalik esa mintaqadagi siyosiy muvozanatda o‘z o‘rnini topish yo‘lida harakat qildi.

Qo‘qon xonligining tashqi siyosati ikki asosiy yo‘nalishda olib borilgan: Hududiy ekspansiya va chegaralarni himoya qilish siyosati; Diplomatik va savdo aloqalari orqali xalqaro nufuzni oshirish siyosati.

Bu davrda O‘rta Osiyo davlatlari o‘rtasidagi munosabatlar murakkab va o‘zgaruvchan bo‘lgan. Xonliklar o‘rtasidagi hududiy mojarolar, savdo raqobati, qabila urushlari va Rossiya imperiyasining janubga siljishi Qo‘qon xonligi tashqi siyosatining shakllanishiga kuchli ta‘sir ko‘rsatgan.

Qo‘qon xonlari, xususan Umarxon, Madalixon va Xudoyorxon davrida xonlik o‘z mustaqilligini saqlab qolish bilan birga, xalqaro siyosatda faol o‘rin egallashga intildi [1].

ASOSIY QISM

Qo‘qon xonligi XVIII asr boshlarida Farg‘ona vodiysining siyosiy va iqtisodiy jihatdan yuksalgan markazida paydo bo‘ldi. Dastlabki davrda asosiy maqsad ichki barqarorlikni ta‘minlash va mustaqillikni himoya qilish bo‘lgan. Shahruxbiy va uning o‘g‘li Abdurahimbiy (1721–1733) davrida xonlik asosan ichki birlashuv siyosatini yuritgan.

Xonlikning tashqi siyosati birinchi navbatda Buxoro amirligi va Xiva xonligi bilan munosabatlar orqali shakllandi. Bu ikki davlat Markaziy Osiyodagi siyosiy yetakchilik uchun kurashayotgan bir paytda, Qo‘qon o‘zini yangi, mustaqil kuch sifatida tan oldirishga intildi.

Qo‘qon xonlari harbiy kuch bilan emas, balki diplomatik yo‘l bilan muvozanatni saqlashga harakat qilgan. Shu bilan birga, xonlik o‘z chegaralarini Qozog‘iston janubi va Sharqiy Turkiston tomon kengaytirgan, bu esa uni Xitoy va Rossiya bilan to‘g‘ridan-to‘g‘ri aloqaga olib kelgan.

Qo‘qon va Buxoro xonliklari o‘rtasidagi munosabatlar asosan raqobat ruhida kechgan. Bu raqobatning ildizida diniy-madaniy va iqtisodiy omillar yotgan. Buxoro o‘zini O‘rta Osiyoning eng qadimiy siyosiy va diniy markazi deb bilgan bo‘lsa, Qo‘qon yangi siyosiy kuch sifatida mustaqil yo‘l tanlagan.

XVIII asrning oxiri — XIX asr boshlarida Buxoro amiri Haydar va Qo‘qon xoni Umarxon o‘rtasida bir necha bor diplomatik elchiliklar almashilgan. Ammo 1820–1830-yillarga kelib, bu munosabatlar sovuqlashdi. Buxoro amiri Nasrulloh (1827–1860) Qo‘qon hududlarini o‘z ta’siri ostiga olishga harakat qilib, 1842-yilda Qo‘qonga harbiy yurish uyushtiradi [2].

Bu yurish natijasida Madalixon qatl etiladi, Qo‘qon vaqtincha Buxoro ta’siriga tushadi. Ammo xalq qo‘zg‘oloni natijasida Nasrullohning hokimiyati ag‘dariladi va Qo‘qon mustaqilligini qayta tiklaydi. Shu voqea xonlik tashqi siyosatida mustaqillik g‘oyasining yanada mustahkamlanishiga sabab bo‘ldi.

Qo‘qon va Xiva o‘rtasidagi aloqalar Buxoroga qaraganda nisbatan tinch kechgan, ammo ular o‘rtasida ham iqtisodiy raqobat mavjud bo‘lgan. Xususan, savdo yo‘llarining nazorati — Amudaryo va Sirdaryo oralig‘idagi hududlar har ikki davlat uchun muhim ahamiyat kasb etgan.

Xiva xonlari o‘z hududlarini g‘arbga — Kaspiy dengizi tomon kengaytirish siyosatini olib borgan bo‘lsa, Qo‘qon sharqqa, Qashqar va Qozog‘iston tomonga e’tibor qaratgan. Shu sababli bu ikki davlat o‘rtasidagi to‘qnashuvlar asosan savdo yo‘llari va chegaraviy masalalar bilan bog‘liq bo‘lgan.

Ba’zi tarixiy manbalarga ko‘ra, 1830-yillarda Qo‘qon elchilari Xivaga borib, savdo bitimlari tuzgan va ikki davlat o‘rtasida elchilar almashuvi yo‘lga qo‘yilgan. Bu ham Qo‘qon diplomatiyasining pragmatik yo‘nalishini ko‘rsatadi.

Qo‘qon xonligi Rossiya imperiyasi bilan birinchi marta XVIII asr oxirlarida aloqa o‘rnatgan. Bu davrda Rossiya Sibir va Qozog‘iston orqali janubga qarab kengayib borayotgan edi. 1731-yilda Qozog‘iston shimoliy yerlarining Rossiya tarkibiga qo‘shilishi Qo‘qon uchun xavfli signal bo‘ldi.

Umarxon davrida Qo‘qon elchilari Orenburg va Tobolsk orqali Rossiya hukumatiga savdo shartnomalari taklif qilgan, ammo bu muzokaralar natijasiz tugagan. XIX asr o‘rtalariga kelib, Rossiya Sirdaryo bo‘ylab harbiy istehkomlar qurib, Markaziy Osiyoga kirib kelishni tezlashtirdi.

1860–1870-yillarda Qo‘qon xonligi Rossiya bilan bir necha bor to‘qnashgan. 1864-yilda rus qo‘shinlari Turkiston, Chimkent va Avliyo-Ota shaharlarini bosib olgan. 1875–1876-yillardagi harbiy yurishlar natijasida Qo‘qon xonligi butunlay Rossiya imperiyasi tarkibiga qo‘shildi [4].

XULOSA VA MUNOZARA

Qo‘qon xonligining tashqi siyosati XVIII–XIX asrlarda O‘rta Osiyo tarixidagi eng muhim siyosiy hodisalardan biridir. Xonlik o‘z mustaqilligini saqlab qolish, xalqaro savdo yo‘llarini himoya qilish va mintaqaviy siyosiy muvozanatda o‘z o‘rnini topish yo‘lida faol diplomatik siyosat yuritgan.

Umarxon, Madalixon va Xudoyorxon davrida xonlik tashqi aloqalarini kengaytirishga, Buxoro va Xiva bilan murosali munosabatlarni yo‘lga qo‘yishga, Rossiya va Xitoy bilan teng sharoitda muloqot o‘rnatishga uringan.

Biroq XIX asr oxirida geosiyosiy kuchlar nisbati o‘zgardi. Rossiya imperiyasining janubga siljishi natijasida Qo‘qon xonligi o‘z mustaqilligini yo‘qotdi. Shunga qaramay, uning tashqi siyosiy merosi — diplomatiya, savdo va siyosiy strategiya tajribasi — bugungi Markaziy Osiyo davlatlari uchun tarixiy saboq bo‘lib qolmoqda.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Ahmedov, B. Qo‘qon xonligi tarixi. — Toshkent: Fan, 2016. — 384 b.
2. Khodjaev, N. Politicheskaya istoriya Sredney Azii v XVIII–XIX vv. — Tashkent: Fan, 2014. — 392 s.
3. G‘afurov, B. G. Markaziy Osiyo xalqlari tarixi. — Toshkent: O‘zbekiston, 2019. — 412 b.
4. Saidov, A. Qo‘qon xonligi diplomatik aloqalari va tashqi siyosati. — Samarqand: SamDU nashriyoti, 2015. — 296 b.